

Németh László

Mi a ponyva?*

■ Tekintetes királyi Törvényszék! Magyar írókat sohasem támadtak olyan kíméletlenül, mint az elmúlt négyöt esztendőben. Ötven-százezres példányszámú újságokban nap nap után jelentek meg cikkek, amelyek szinte a szótár minden becsületsértő melléknevét a fejükre szórták; a legkülönbözőbb politikai irányok vonták felelőségre a maguk szempontjából s a legkíméletlenebb módon az irodalmat. Ebben a harcban a legjobb élő magyar írók idegzete pusztult bele. De bármennyit és bármilyen igazságtalanul kellett szenvedniök, egynek sem jutott eszébe, hogy a bírósághoz forduljon sérelmével. Tudták, hogy igazságot nekik csak az igazság szolgáltat, megtorlásuk, hogy akik ma szembenállnak velük, az utókor szemében is szemben maradnak. A legelkeseredettebb sem gondolt más bosszúra, mint hogy művei utolsó kötetéül a róla írt álkritikákat kiadja. Vonszolja maga mögött holtában is őket, mint ahogy ott voltak életében.

S most itt van egy íróársunk, akit munkássága alapján a jobbak közül senki sem ismer el magával egyenrangúnak, aki megkapta a magyar társadalomtól mindazt, amit mások meg nem kaptak, tagja a Kisfaludy Társaságnak, Corvin-láncos, színigazgató, a Színpadi Írók Egyesületének elnöke, könyveit hazai és külföldi kiadók reklámozzák, s nem bírja ki, hogy egy vidéki tanár egy alig olvasott vidéki lapban életrajzi regényeiről, amelyekkel csak Magyarországon legalább egymillió pengőt keresett, a véleményét elpisszenje; a bíróság elé idézi őt, társadalmi súlyával próbálja agyonnyomni, hozzá még ötezer pengőt is követel a családos apán, akinek ez körülbelül félévi fizetése. Mint polgárok, elismerjük a jogát erre, mint írók (s a Tekintetes Törvényszék írói véleményünkre kíváncsi) meg vagyunk botránkozva rajta.

Juhász Géza ponyvának minősítette Harsányi Zsolt életrajzi regényeit. Harsányi Zsolt szerint ez becsületsértés; engem is becsületsértési ügyben idéztek meg. Ezt nem értem. Hát csakugyan becsületbe vágó dolog ponyvát írni? Az a sok szegénylegény, aki a sárga füzeteket összeír-

ta, mind gazember? Az embereknek vannak nemesebb és kevésbé nemes szórakozásaik és igényeik. Van, aki operát hallgat, van, aki cigányzenét. Van, aki Svájcba utazik, van, aki a ligetben ül föl barlangvasútra. Van, aki badacsonyit iszik, van, aki pálinkát vedel. De mondhatjuk-e, hogy az a sok derék libretto-író, cigány-zenész, angolpark-bódés, vásári márc-árusító, vinkótermelő becstelen ember? Sőt: igen tisztos polgárok vannak köztük. Harsányi Zsolt más téren is bebizonyította, hogy a szórakoztatás nem éppen magas, de nem is becstelen módjaitól nem idegenkedik. Első kötete a saját műfaji meghatározása szerint: kuplék, dalok, chansonok. Azóta is írt operettlibrettót, tőle származik az az operettbetét, amelyet a lillafüredi írói héten általános derűtség közepette olvastak föl. Ilyesmiket írni semmivel sem kevésbé becsületbe vágó, mint ponyvát írni. A ponyvaírást még a ponyvarendelet sem tiltotta be (amint nem fogja betilthatni soha, semmiféle rendelet, a jó irodalom veszélye nélkül), hisz aki három pengőnél többet tud kapni a ponyvájáért, szabadon kereskedhetik vele. Ponyva mindig sokkal több fogyott, s fog fogyni, mint irodalom. Tamási Áron mondta tréfásan, hogy a ponyva az erdő; ő adja az oltalmat, hogy itt-ott egy virág is nyílhasson. Shakespeare, Cervantes, Racine, Goethe a ponyvának milyen őserdejében virultak ki! Színházaink a legutóbbi időkig jórészt ponyvát adtak, a magyar film kilencvenöt százalékban ponyva. A ponyvára költött magyar pénz (pedig közönségünk az utolsó tíz évben ugyancsak rákapott az irodalomra) még mindig úgy aránylik, mint egy a tízhez, ha nem egy a százhoz. Juhász Géza, ha tévedett, legföljebb lefokozta, de nem becsületében sértette meg Harsányi Zsoltot. Hitelrontásért pörölhetne, s nem becsületsértés miatt, bár százezres példányszámban fogyó könyvek hitelét igazán nehéz egy ezer példányban megjelenő s tüstént elporló napilapban megrontani. Különben is ez a fajta lefokozás az, amelynek a nevetségesége – ha nem igaz – azonnal kiderül. Képzeljük el, hogy Bartók Bélát valaki kabarémuzsikusnak, Babits Mihályt

chanson-költőnek nevezné. Ők bizonyára nem futnának segítségért a bírósághoz.

De hát volt-e joga Juhász Gézának a ponyva szó használatára? Néhány napja, nagyobb írói társaságban, melyben legnagyobb élő íróink, Tamási Áron, Kodolányi János és Illyés Gyula is jelen voltak, azt a föladatot adtam föl, határozzák meg, mi a ponyva. A legnagyobb sikere Illyés Gyula meghatározásának volt: „Ponyva az az írásmű, amelynek célja nem az igazság kifejezése, hanem a szórakoztatás.”

Ez a meghatározás helyes, de túlságosan szigorú. Az irodalomnak is lehetnek Strauss-keringői. Vannak szórakoztató írók (bár a mai magyar irodalomból egyetlen ilyen sem tudnék megnevezni), akiknek nincs más céljuk, mint a szórakoztatás; mégis annyi természetes bájt sugározhatnak közben, hogy akarva-nemakarva művészetet csinálnak, olvasóikat műélvezőkkel teszik. Ha az ilyen Boccaccio-, Mikszáth-féle írók a mi moralistább századunkban meg is fogytak, meghatározásunkban helyet kell hagyni a számukra. A ponyvának, ahogy én látom, három ismertetőjele van. Az első, amit Illyés is hangsúlyoz, az író törekvése, erőfeszítése. Nem a legnagyobbra tör, nem harcolja meg mondatról mondatra, alakról alakra az író harcát a kifejezésért. Előre lazít az instrumentumán, mert érzi, hogy a könnyűt kereső közönségnél könnyebb sikere lesz. Ebben különbözik a ponyva a fércműtől. A fércmű írója, tehetségéhez mérten, küzd, erőlködik, a sikertelen harc nyoma ott van a műben, csak az eredmény torz, reménytelen. A ponyvamű másik ismertetőjele, hogy nincs irodalmi értéke. Nagy íróknál is be-beáll a szándék lazulása – Jókai, Krúdy mennyit pacáztak a múzsákkal –, de a tehetségük, a reflexeik megmentik őket. A ponyvaműnek azonban nincs irodalmi fényessége, feszessége. A harmadik kritérium az olvasóban van. Ismerjük azt a mozdulatot, amellyel utasok egy-egy pengős regényt a pályaudvaron megvesznek. Öt vagy tíz órát bumlizok, az alatt nem gyötöröm komoly dologgal az agyam, megveszem, otthagynom a vonatban ezt. Tudjuk, hogy művelt, komoly emberek is rákapnak a detektívregényre mint élvezeti szerre. Egy államférfiről hallottam, hogy kofferszám hozatta a múzeumi könyvtárból a detektívregényt. Az ilyen olvasó állapota olvasás közben lényegesen különbözik a komoly olvasóétól. Nem az élet nagy igazságait keresi az íróval együtt, hanem az idegeit akarja elfoglalni. *Vagyis a ponyva olyan írásmű, amelyben az irodalmi küzdelmet eleve föladó író irodalmilag értéktelen formában alacsonyabb olvasói hajlamokat elégíti ki.*

Harsányi Zsolt életrajzi regényei közül én a *Magyar rapszodiát*, az *Üstököst*, az *Ember küzdj* és *Mathias Rex* cí-

műeket olvastam el; nem állíthatom tehát, hogy a ponyva definíciója valamennyi életrajzi regényére ráillik. A tengert sem kell kiinni ahhoz, hogy az ember az ízére rájöjjön, s ha Dosztojevszkijről vagy Tolsztojról beszélhetünk anélkül, hogy minden sorát elolvastuk volna, Harsányiról is jogunk lesz, amint joga volt a vádlottnak is (bárhogy szeretné ezért a felperes elmarasztalni) két-három ezer oldal alapján diagnózist fölállítani. Mielőtt azonban Harsányi műveire rátérnénk, foglalkozzunk kicsit a műfajával. Harsányi Zsolt, amikor az életrajzi regények divatos műfaját nálunk lefoglalta, olyan területre tévedt, amely fölött a ponyva veszélye állandóan ott lebeg. Tolsztoj-féle nagy írók, akik maguk is lángelmék voltak, nemhiába húzódtak attól, hogy történelmi alakok közül gyúrjanak főhóst maguknak; Napóleonnak és Kutuzovnak, a *Háború és béke* hőseinek inkább csak az árnyéka vetődik rá. Köteteken át egy lángész bőrében mozogni, élete minden rezdülésében bemutatni: kényelmetlen, majdnem hogy szemérmetlen feladat. Különösen, ha az a lángész nem politikus, akivel szemben a művész bizonyos szempontból fölényben van, hanem egy másik, nála jóval nagyobb művész. A tanulmány, amely az alpesi hegymászók felszerelésével indul neki a magányos óriásnak, s kellő alázattal és bizonytalansággal próbál élete rejtélyébe behatolni, mindig nemesebb és megfelelőbb eszköz lesz lángelmék ábrázolására, mint az életrajzi regény, amely életét, szavait a leghatározottabb képekben állítja elé. Amikor Maurois Byron-regénye tizenöt éve magyarul megjelent, már fölhívtuk e divat veszélyeire a figyelmet, pedig Maurois inkább csak az esszét iparkodott a regény színeivel fölfrissíteni. S ő mégiscsak, ha nem is az egyenrangúság, de a fogékonyság jogcímén lépett hőse elé. Harsányi életrajzi regényeiről egy pillanatig sem lehet íráshoz értő embernek ez az illúziója. Az író itt száz oldalon keresztül semmiféle jogcímet sem szerez arra, hogy hősével foglalkozzék; életkörülményeiben topog, meg sem próbálja, hogy géniuszával szembenézzon.

Harsányi az író munkájából egyet végez el rendesen: az adatgyűjtést. Elolvasta a Madách-, Petőfi-, Liszt Ferenc-életrajzokat, még családi könyvtárakban is kutatott, épp elég cédulája volt, ahogy egy filológus mondaná. Mint művész azonban beérte azzal, hogy ezeket a cédulákat időrendben, a legkezdetlegesebb írói eszközökkel elnovellássa, sokszor éppen csak beolvassa. Az ábrázolással sehol sem vesződik többet, mint amennyit egy filmen felnőtt, érdekességek után futó, felületes elme az írótól megkíván. Sehol egy kidolgozottabb alak, egy gonddal megfestett kép, egy jelzőnyi nyoma annak a küzdelemnek, amellyel az író gondolatai árnyalatát védi. Olcsó kulisszák közt futunk száz és száz oldalt, s ez a kulisszaszerűség annál bántóbb,

mert közben egy Madáchcsal, Petőfivel, Liszt Ferencsel, tehát a sűrített természettel kell foglalkoznunk.

Abban, amit mondtunk, az is benne van, hogy Harsányi Zsolt életrajzi regényeinek számottevő irodalmi értékük nincs. Íráshoz értő embernek, akit barátság vagy összeköttetés félre nem vezet, erről más véleménye nem lehet. Bonyolultabb kérdés műveinek a hatása a közönségre. Harsányi mégiscsak nagy emberekkel foglalkozik, életükről rengeteg adatot összehord, nem foghatjuk-e föl őt úgy, mint szellemtörténeti népszerűsítőt, aki a felnőttek közt végzi el a műveltség rekapitulálásának vagy pótlásának azt a munkáját, amelyet az ifjúság körében az ifjúsági irodalom. Ez, ha nem is magasrendű írói hatás, de nem is ponyva. S én biztosra is veszem, hogy Harsányi olvasói közül igen kevés gondol arra, hogy ő most ponyvát olvas, sőt ugyanabban a tévedésben van, amiben a szerző, hogy Madách, Petőfi, Liszt bűvös terében él, még büszke is fogékonyására, hogy íme, ami kötelező olvasmánynak oly végtelenül unalmas volt, arra közben ennyire megérett. Ez azonban nem változtat azon, hogy köteteken át e nagy alakok pletykaterében élt anélkül, hogy velük magukkal igazán találkozott volna. A közönség ponyvaszomjának van egy sznobisztikus válfaja is, amely folyton a kultúra nagy alakjai körül settenkedik, de ott kizárólag csak a mellékes, az életrajzi, a ponyvaszerű érdekli. Ez a fajta ponyvaszomj talán még veszedelmesebb, mint a becsületes detektívregény olvasás. Harsányi ezt szolgálja ki a magyar középosztály igénye szerint. A pör irataiban fölmerült a pornográfia vádja. Erre csak azt mondhatom: igen nagy írók írtak meg a *Magyar rapszódia* jeleneteinél súlyosabb dolgokat, anélkül hogy az pornográfia lett volna. Viszont sokkal szelídebb dolgok is azzá válhatnak, ha az író tehetsége nem elég hozzá, hogy a természet megnyilatkozott igazságaként, s ne elpletykált malacság gyanánt olvassuk, amit írt.

Befejezésül két természetszerűen fölmerülő kérdésre kell még válaszolnunk. A ponyva meghatározásában az író törekvéséről, erőfeszítéséről beszéltünk. Azt mondtuk, hogy az író eleve feladja a komoly írói küzdelmet. De a komoly küzdelmet eleve feladni, s ugyanakkor a nagy igény színét hordani, nem szándékosan hamis cégérezés-e; annak, akiről mondjuk, a becsületébe vágó? Ez így is volna, ha az író elhatározásszerűen jutna el oda, ahová Juhász Géza szerint Harsányi Zsolt jutott. Nem, a ponyvaírónak nem kell eltökélnie, hogy én máától fogva ponyvaíró leszek. A legtöbben úgy is írják a ponyvát: öntudatlanul. A siker lesz itt az író csapdájává; circulus vitiosus áll elő. A dolgát könnyebben fogó író a közönség, az ál-irodalom fórumai nyugtatják meg, hogy igen, ez jó, termelj csak belőle menőbbet. Az író még könnyebbre fogja a dolgát, a siker

még nagyobb, így csúszik mind lejjebb, amíg csak valaki el nem pissen az igazságot. Ez, elismerem, fájdalmas pillanat: a gyanútlan író, mint Oedipus, fölháborodva hallja az igazságot. Azt hiszi, egy gengszter akadt az útjába, meg akarja büntetni, s csak lassan ocsúdik rá, anélkül hogy maga előtt is beismerné, a kelepccére. Hogy Harsányi esetében is ez történt, semmi sem bizonyítja szebben, mint hogy ma itt vagyunk.

A másik kérdés, s egyben a pör legkényesebb kérdése: hogy mutathat föl egy író, akivel szemben a ponyva vádját nem jogtalan mondták ki, ennyi társadalmi és irodalmi medáliát. A XX. század magyar írói közt nincs három, aki társadalmilag annyira vitte volna, mint Harsányi Zsolt. Lehetséges, hogy a magyar közvélemény olyan író tüntetett ki ennyire, akinek a ponyvaíró voltán vitatkozni is lehet? Nem megőrzése ez mindazoknak a szerveknek, amelyek őt kitüntették? Erre a kérdésre csak egy másik kérdéssel felelhetek. Most egy éve halt meg a legnagyobb prózaírónk, aki a *Halotti Beszéd* óta magyarul írt, akinek a neve, ha fényét véka alatt nem tartottuk volna, Magyarország mostani nehéz óráiban a legnagyobb érv lehetne nemzete mellett: Móricz Zsigmond. Ez az író nem volt egyetlen irodalmi társaságnak sem tagja, nem hordott Corvin-láncot, utolsó éveiben egy ablaktalan odúban szerkesztette ráfizetéses lapocskáját: a *Kelet Népet*. A halálba is, emlékszünk rá, egy minősíthetetlen hajsza szorította, amelyben legnevesebb publicistáink részt vettek. Egy évvel halála után országos ünnepek közt emlékszünk meg egy másik íróról, akinek a tehetségét és érdemét a Harsányi Zsoltéval igazságtalanság lenne összehasonlítani, hosszú élete folyamán mégis legalább húsz-harminc író látott felőni s részben kidőlni maga mellett, akik tehetségben és az igazság szolgálatában nagyobbak voltak nála. Annak, akit lángesze az igazság szolgálatára szorít, mindig nehezebb a társadalommal összeférnie, mint aki írásaiban rossz hajlamait szolgálja. A kritikus azonban, aki az igazság serpenyőjét helyre igyekszik billenteni, még ha túloz is, nem büntetést érdemel, hanem dicséretet. Pörökkel nem is lehet az erkölcsi alapot kihúzni alóla. Azt csak akkor veszti el, ha maga vét írásaiban önnön mértéke ellen.

JEGYZETEK

* Tanúvallomás Harsányi Zsolt és Juhász Géza becsületsértési perében.

NÉMETH László: *Kiadatlan tanulmányok I–II*. Bp., Magvető, 1968, I., 690–696.